

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 342 52,94 (477) (14/19)

УТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ ДОСЛІДЖЕННЯ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА (1940–1945 РОКИ)

М. Кобилецький

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: afl.dep.law@lnu.edu.ua*

Проаналізовано процес утворення інституту дослідження магдебурзького права, який діяв у Магдебурзі у 1940–1945 рр. Висвітлено діяльність науковців інституту дослідження магдебурзького права, спрямовану на збір джерел магдебурзького права, які зберігалися у бібліотеках та архівах Європи.

Зазначено, що після знищення архіву міської ради та суду шифенів (лавників) Магдебурга у 1631 р. під час 30-річної війни науковці протягом тривалого часу виношували ідею їх відновлення. У 1940 р. з ініціативи історика права Фрітца Маркмана, який виконував обов'язки бер-бургомистра Магдебурга, було утворено інститут дослідження магдебурзького права. До наукової ради інституту увійшли найвідоміші німецькі дослідники магдебурзького права. Окрім німецьких науковців та працівників інституту до дослідницької роботи, на оплатній основі залучались з інших країн Європи, що перебували на окупованих гітлерівською Німеччиною територіях. Серед українських та польських учених у наукових проєктах інституту дослідження магдебурзького права брали участь І. Полонська-Василенко, П. Домбковський, Л. Окиншевич, О. Оглиблин, А. Яковлів та ін.

Ключові слова: магдебурзьке права, Магдебург, історики права, ортілі, правові роз'яснення.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2018.67.119>

Магдебурзьке право, яке виникло у XII ст. в Німеччині поширилося на території Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Литви, Білорусії та України. Протягом майже 300 років магдебурзькі шиффени (присяжні) розглянули тисячі апеляційних справ і винесли ортілі (вироки) та надали велику кількість правових повідомлень (роз'яснень щодо застосування норм магдебурзького права). Внаслідок чого, протягом сотень років у архівах шиффенського столу у Магдебурзі зберігалася величезна кількість ортілів та правових роз'яснень. Десятого травня 1631 р. під час 30-річної війни католицької війська під керівництвом Тіллі спалили місто і внаслідок чого згорів архів шиффенської лави Магдебурга, що мало негативні наслідки для дослідження магдебурзького права та його джерел у наступні століття [6, с. 126].

Утворення інституту дослідження магдебурзького права у роки Другої світової війни пов'язані з ім'ям обер-бургомистра міста Магдебурга доктора Фрітца Маркмана (1899–1949 рр.). Він був основним ідеологом утворення цього науково-дослідного інституту. ФрітцМаркман навчався на юридичному факультеті Єнського університету та захистив дисертацію з історії міського самоврядування міста Перлеберг, яке отримало магдебурзьке право за зразком міста Стендаль. У березні

1933 р. Фрітц Маркман був обраний до міської ради Магдебурга, а згодом обіймав посаду обер-бургомистра [7, с. 186]. У ці роки з'явилися кілька статей Фрітца Маркмана про виникнення магдебурзького права. У 1936 р. Фрітц Маркман звернувся до німецької академії наук щодо опублікування джерел магдебурзького права, які зберігалися у країнах Центрально-Східної Європи [6, с. 129]. Після отримання відмови Фрітц Маркман використовуючи фінансові й адміністративні можливості міста Магдебург розпочав переговори з німецькими істориками права про утворення наукового інституту з дослідження магдебурзького права. Відомий німецький дослідник магдебурзького та хелмінського (кульменського) Фрідріх Ебель писав, що інститут дослідження магдебурзького права був створений ще у 1937 році, а інший німецький історик права Ганс Тайм писав також, що цей інститут було створено за кілька років до війни [10, с. 356]. Ідея створення інституту була обґрунтована у статті Ф. Маркмана у журналі з історії права «*Zeitschrift für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*» [2, с. 291]. Метою створення інституту стало опублікування зібрання шифренських судів різних міст Європи, що володіли магдебурзьким правом. У квітні 1940 року Ф. Маркман запросив відомих німецьких істориків права у Магдебург для обговорення проекту утворення інституту дослідження магдебурзького права. Фінансування інституту дослідження магдебурзького права мало відбуватися за рахунок коштів міського бюджету міста Магдебурга. Дозвіл на створення інституту давало керівництво уряду нацистської Німеччини [2, с. 292]. Інститут не мав власного приміщення і фактично перебував у будинку міського архіву.

Окрім керівництва інституту, було створено вчену раду, до якої увійшли відомі німецькі дослідники магдебурзького права, університетські професори Альберт Бракманн (1871–1952) (Берлін), Теодор Гьорлітц (1885–1949), (Бреслау, Вроцлав), Ернст Гайманн (1870–1946) (Берлін), Мартін Лінцель (1901–1955) (Галле), Теодор Маєр (1883–1972) (Берлін), Вальтер Мьолленберг (1879–1951) (Магдебург), Едонцид Ернст Штенгель (1879–1968) (Магдебург), Вільгельм Вайцекер (1886–1961) (Відень, пізніше Прага). З 1942 р. до вченої ради увійшов професор з Галле Гергард Бухда (1901–1977). До керівництва інституту дослідження магдебурзького права також увійшов директор міського архіву Магдебурга Пауль Краузе та представники від органів влади нацистської Німеччини. На посаду директора інституту розглядали Вільгельма Вайцекера, але у зв'язку із проживанням у Празі він відмовився від цієї пропозиції. З 1 жовтня 1941 року інститут очолив Теодор Гьорлітц після переїзду з Вроцлава (Бреслау) до Магдебурга. У 1932 р. Теодор Гьорлітц був усунутий нацистами з посади обер-бургомистра Олдейнбурга [3, с. 144]. Поряд із діяльністю інституту дослідження магдебурзьких прав у 1943 році Вільгельм Вайцекер створив у Празі інститут німецького права, але він не вів таку активну діяльність, як інститут дослідження магдебурзького права у Магдебурзі. У межах роботи інституту німецького права Вайцекер та інші німецькі науковці видали кілька монографій та статті. Ціль створення інституту дослідження магдебурзького права була визначена задовго до його створення. Ідеї створення інституту неодноразово у пресі поширював Фрітц Маркман та інші німецькі науковці.

Фрітц Маркман планував відновити знищений у 1631 році архів суду шиффенів за допомогою фотокопій, що необхідно було зібрати в інституті дослідження магдебурзького права та планувалося відшукати в архівах і бібліотеках усіх міст Європи, що володіли магдебурзьким правом джерела магдебурзького права [2, с. 294]. З огляду на величезну територію поширення магдебурзького права у Центрально-

Східній Європі ця робота мала тривати від 10 до 20 років. У збережених протоколах засідань наукової ради інституту від 27 квітня 1940 р. і 8 березня 1941 р. вказувалося на необхідність опрацювання архівів у країнах Центрально-Східної Європи та опублікування джерел магдебурзького права: шиффенських ортилів, правових роз'яснень та ін. Фрітц Маркман пропонував звернутися до міністерства закордонних справ Німеччини для відрядження до Радянського Союзу на опрацювання тамтешніх архівів. Фрітц Маркман говорив, що «дослідження магдебурзького міського права готує для нас сюрприз неймовірного масштабу» [1, с. 134]. На другому засіданні 8 березня 1941 р. було прийнято рішення про поділ території Німеччини між науковцями інституту для кращого опрацювання джерел магдебурзького права 1) Саксонія – Ангальт, 2) Саксонія, 3) Верхня і Нижні Лужиці, 4) Брандербург, 5) Макленбург і Померанія, 6) Прусія, 7) Сілезія. У кожному з визначених регіонів мав працювати історик права (юрист, архіваріус, історик) і один асистент, які мали підтримувати постійний зв'язок із Магдебургом. За кожен співпрацю з регіонів мав відповідати один із працівників інституту з дослідження магдебурзького права. Прикладом для їх роботи була діяльність Вільгельма Вайцекера, який протягом кількох років опрацьовував у бібліотеках і архівах чеських міст [1, с. 135]. Усі фінансові витрати інституту з дослідження магдебурзького права несло місто Магдебург. За рахунок міського бюджету фінансувалася заробітна плата для асистентів та інших працівників.

Методологічною основою для діяльності інституту дослідження Магдебурзького права стали наукові роботи Вільгельма Вайцекера. Міська влада міста Магдебурга планувала оплачувати роботу асистентів, що мали виїжджати на місця з метою збору матеріалів. Вчена рада інституту дослідження магдебурзького права закріпила окремі німецькі землі та європейські країни, міста у яких володіли магдебурзьким правом між своїми членами та асистентами, які могли проводити дослідження та збирати, копіювати джерела магдебурзького права [8, с. 295]. Ще до створення інституту дослідження магдебурзького права над цією проблематикою у Празі працював Вільгельм Вайцекер та Теодор Гьорлітц і Пауль Гантцер у Вроцлаві (Бреслау). Вони опрацьовували джерела магдебурзького права у Чехії та Силезії (Польща). Так у 1939 р. Теодор Гьорлітц і Пауль Гантцер видали постанови шиффенських судів і правових роз'яснень міста Свидниці у серії історичної комісії Силезії. Це викликало певну конкуренцію з новоствореним інститутом дослідження магдебурзького права. Внаслідок проведених дискусій 27 квітня 1940 року Фрітц Маркман та керівник Історичної комісії Силезії Герман Аубін погодили опублікувати Постанови шиффенських судів і правових роз'яснень Свидниці «у першому томі у серії праць інституту досліджень магдебурзького права. Наступним стали правові роз'яснення та шиффенські ортилі обергофу міста Лейтмерітц (Літомержице).

Також відбувалися дискусії серед науковців новоствореного інституту щодо співпраці з іншими науковими інстанціями Німеччини, а саме з Пруською академією наук та історичним дослідним інститутом *Monumenta Germaniae Historica*» [8, с. 296]. Фрітц Маркман виступав за якнайбільшу незалежність інституту дослідження магдебурзького права від органів державної влади та інших наукових інстанцій. Його позицію підтримали інші члени вченої ради інституту дослідження магдебурзького права. Було розроблено порядок реєстрації і фотокопіювання правових повідомлень (роз'яснень) та правових рішень (ортилів) у різних містах Центрально-Східної Європи. Спочатку в картотеці вказувалося місце знаходження джерел магдебурзького права, місце знаходження фотокопії та реєстровий номер.

Картотеку мали заповнювати одночасно три регіональні працівники і надсилали їх кожному члену вченої ради інституту до Магдебурга.

За пропозицію Вільгельма Вайцекера зібрані правові повідомлення та ортилі асистенти мали позначити на карті та зробити їх фотокопії і надіслати в архів інституту та членам вченої ради. При цьому асистенти на місцях мали також зареєструвати ці матеріали у відповідному реєстрі. Вчена рада інституту дослідження магдебурзького права мала збиратися двічі або тричі на рік, де мали доповідати про стан ведення роботи зі збирання та реєстрації джерел магдебурзького права. Фрітц Маркман неодноразово вказував, що основою їхньої роботи має бути бездоганно складена картотека [8, с. 296]. Картотека складена за алфавітним принципом щодо назви міст, у яких містилися вироки і рішення шиференів та правові роз'яснення. Ця картотека отримала назву центральної картотеки. Паралельно створювалася картотека за предметним принципом. Але в будь-якому випадку планувалось з усіх джерел магдебурзького права зробити фотокопії. Один із примірників фотокопії мали зберігатися у Магдебурзі. Фрітц Маркман також планував, що три або чотири асистенти в Магдебурзі мали займатись обробкою зібраних матеріалів. Передусім планувалося зібрати джерела магдебурзького права на території Польщі [8, с. 297]. Для дослідження магдебурзького права на території Бранденбурга Фрітц Маркман планував залучити історика права з Берлінського університету та оплачувати його працю за рахунок бюджету міста Магдебурга. Йому так само на допомогу планувалося надати асистента.

Ці джерела магдебурзького права мали збирати під контролем директора міського архіву в Магдебурзі Пауль Краузе, який на прохання Фрітца Маркмана був звільнений від служби в армії. З метою збору постанов судів шиффенів та правових повідомлень у 1940 р. він виїжджав до Кракова, який у роки Другої світової війни був центром Польського Генерального губернаторства, до якого входили окуповані польські та українські (Східна Галичина) землі. У Кракові Пауль Краузе співпрацював з архіваріусом та директором архіву з Вроцлава Еріхом Рандтом [8, с. 297]. Окрім копіювання постанов шиффенських судів Магдебурга та правових роз'яснень у бібліотеках і архівах Польщі Пауль Краузе мав придбати польську літературу з проблем магдебурзького права, на що Фрітц Маркман виділив відповідні кошти. Пауль Краузе мав також перевірити у польських джерелах магдебурзького права факт знищення Магдебурга у 1631 р. Пауль Краузе теж виїжджав до Варшави (травень–серпень 1941 р.), Любліна (вересень–листопад 1940 р.) і Львова у липні–серпні 1941 р. та у жовтні–грудні 1941 р. (27.10–11.12.1941 р.). На думку професора Гейнера Люка, Пауль Краузе підтримував тісні наукові контакти з польськими дослідниками, бібліотекарями і працівниками архівів [6, с. 144].

Для оцінки наявності джерел магдебурзького права в українських архівах та праць українських науковців в Україну був (з 19.04 по 15.08.1942 р.) відряджений співробітник інституту з дослідження магдебурзького права Франц Кляйн. Він відвідав Львів, Київ та інші українські міста. У Львові Франц Кляйн зустрічався з професором юридичного факультету Львівського університету Пшемислом Домбковським, який повідомив Франца Кляйна про наявність джерела магдебурзького права, які зберігаються у Львівських архівах та особливості застосування магдебурзького права на західноукраїнських землях. Пізніше Пшемислав Домбковський співпрацював з директором інституту з дослідження магдебурзького права та виконував на замовлення інституту наукові дослідження. Теодор Гьорлітц писав, що з 1943 р. на замовлення інституту дослідження магдебурзького права

Пшемислав Домбковський склав список 700 населених пунктів України, які володіли магдебурзьким правом, а також готував роботу про діяльність шифренських (лавничих) судів у містах магдебурзького права України [1]. Професор Домбровський також підготував працю і про магдебурзьке право у Волоському князівстві (Румунії). Пшемислав Домбковський співпрацював з німецьким інститутом з дослідження Сходу, що створений Генеральним губернатором Гансом Франком у Кракові, на замовлення якого підготував статтю про історію Львівської ратуші. Він виконував і інші наукові дослідження на замовлення інституту Сходу та мав очолити його Львівську філію. Пшемислав Домбковський був прийнятий на роботу до інституту дослідження магдебурзького права після припинення його роботи у інституті Сходу. Професор Домбровський на роботу до інституту дослідження магдебурзького права був рекомендований директором архіву Польського Генерального губернаторства Еріхом Грандтом, який раніше працював в архіві Бреслау (Вроцлав) і був особисто знайомий з Теодором Гьорліцом [1, с. 101]. Залучення польських, чеських, українських, словацьких науковців було пов'язано з незнанням німецькими дослідниками слов'янських мов. Співпраця з деякими науковцями, незважаючи на німецько-фашистський режим та Другу світову війну, відбувалася на основі принципів наукової співпраці та оплатності. Польські автори, які досліджували наукову діяльність Пшемислава Домбровського не згадують про його співпрацю з інститутом дослідження магдебурзького права та інститутом Сходу, та вказують на його переслідування з боку окупаційних властей та окупаційної преси [9, с. 190–191]. Під час перебування у Києві та за посередництва Миколи Гапенера Франц Кляйн зустрівся з українським істориком Наталею Полонською-Василенко (1884–1973), від якої дізнався про проект двотомного видання корпусу магдебурзьких грамот українським містам, що його підготували члени комісії з вивчення історії західно-руського та українського права Всеукраїнській академії наук Віктор Романовський (1890–1971), а передмову до якої написав академік Микола Василенко. Ці праці у 1931 р. підготував В. Романовський під назвою «Магдебурзькі грамоти містам Лівобережної України XVI–XVII ст.» ((480 сторінок (Коректурний екземпляр)) 1934 р. У них були зібрані магдебурзькі грамоти містам Лівобережної України, що зберігалися в архівах і бібліотеках Києва, Харкова, Чернігова, Полтави, Москви, Ленінграда (Санкт-Петербурга) [1, с. 22]. Ці праці були знищені, оскільки суперечили офіційній ідеології Радянського Союзу, де вказувалося про переваги російського права над іноземними, зокрема магдебурзьким. У Російській імперії, як відомо, не існувало магдебурзького права. Проект комісії для вилучення історії західноруського та українського права з опублікування джерел права був закритий, а В. Романовський та інші його члени були репресовані. На цей час частина праці В. Романовського зберігається в архіві м. Ставрополь (Російська федерація). Франц Кляйн цікавився долею інших українських науковців, які працювали над проблемами магдебурзького права і були репресовані. Серед них відомий український правознавець Іринарх Черкаський, який підготував статтю про «Вількер» Стародуба. Згадана праця була вилучена працівниками НКВС, а автор репресований [4, с. 32]. Як пише професор Усенко доля Іринарха Черкаського є невідомою до сьогодення часу. Він був засуджений у 1941 р. і в кінці вересня цього ж року мав бути етапований до Сибіру, але до Новосибірська прибула тільки його слідча справа [2, с. 563–564]. Найімовірніше його, як і інших українських в'язнів, розстріляли під час відступу Червоної Армії у 1941 р.

У своїх звітах Франц Кляйн писав, що найкращим знавцем магдебурзького права в Україні є юрист Лев Окиншевич, який вказував на регіональні особливості

його застосування в Україні. Франц Кляйн також зустрічався з істориком Олександром Оглоблиним, який відзначав позитивний вплив магдебурзького права на розвиток українських міст, торгівлі і промислу [1, с. 32]. Франц Кляйн наголошував на необхідності розшуку українських учених, знищених працівниками НКВД.

Зі згоди директора інституту з дослідження історії магдебурзького права Теодора Гьорлітца Франц Кляйн також мав залучити до наукової співпраці українських дослідників за відповідну оплату. Франц Кляйн у своїй заповідній записці пропонував створити в Україні інститут з дослідження магдебурзького права у Східній Європі [1, с. 33]. Українські вчені, на його думку, мали збирати джерела магдебурзького права для їх майбутнього опублікування. До роботи над проектом передбачалося залучити Наталію Полянську-Василенко, яка мала координувати роботу українських науковців у Києві та скласти повний список міст, що володіли магдебурзьким правом, Лев Окиншкевич мав відповідати за підготовку до друку праць зі самоврядування українських міст, які володіли магдебурзьким правом у період правління гетьмана Кирила Розумовського. Олександр Оглоблин – підготувати до друку документи міст магдебурзького права Північної Гетьманщини, Володимир Міяковський – підготувати до друку джерел магдебурзького права, які зберігалися в архівах Києва, Микола Гепнер – археографічний та палеографічний опис зібраних документів, Василь Дубровський – опрацювати харківські архіви [1, с. 36]. До роботи на користь інституту – дослідження магдебурзького права – залучали і співробітників архівів України. 3 грудня 1942 р. Крайове управління архівами, бібліотеками та музеями при рейхскомісаріаті Україна у Києві очолив німецький архіваріус Георг Вінтер, якому допомагали оберархіврадник Вальтер Латцке та держархіврадник Йоганн Байц [1, с. 29]. За проханням Теодора Гьорлітца, Георг Вінтер, як керівник архівів мав сприяти розшуку джерел магдебурзького права та їх копіювання. Після чого у Магдебурзі мало бути зроблено переклад на німецьку мову українських, польських та російськомовних документів. Теодор Гьорлітц також просив Георга Вінтера надіслати у всі архіви розпорядження про пошук джерел магдебурзького права та надсилати їх до Києва для копіювання у випадку неможливості їх пересилання до Магдебурга [1, с. 35].

Георг Вінтер на території Німеччини обіймав високі посади в системі державного управління архівами. В Україні Георг Вінтер розробив систему реорганізації архівів на окупованих українських землях. Своєю чергою директор інституту дослідження магдебурзького права Теодор Гьорлітц заборонив Францу Кляйну інформувати Георга Вінтера про видавничі проекти інституту. Це найшвидше стосувалося конкуренції між керівництвом інституту дослідження магдебурзького права та керівництвом архіву гітлерівської Німеччини. На основі доповідних записок Франца Кляйна керівництво інституту дослідження магдебурзького права ініціювало видання грамот українським містам на підставі монографії, яку підготував В. Романовський і статті І. Черкаського, знищених НКВС за вказівками партійних органів, та пошуки в українських архівах джерел магдебурзького права з пізнішим їх копіюванням. З цією метою Франц Кляйн ще один раз відвідував Україну в жовтні 1942 р. Першочергово керівництво усіх робіт з видання грамот українським містам на магдебурзьке право разом з їх перекладом на німецьку мову мав виконувати Андрій Яковлів. Андрій Яковлів один із найвідоміших українських істориків права, у цей час працював в Українському Вільному Університеті у Празі та мав прями зв'язки з інститутом дослідження магдебурзького права та українськими науковцями в Україні [5]. Своєю чергою, як свідчить переписка між

Теодором Гьорлітцом та керівником Крайового управління архівами, бібліотеками та музеями у Києві Георгом Вінером, планувалось усунути Андрія Яковліва від координації видання джерел магдебурзького права в Україні. Ці функції передавали відрядженому в Україну оберархівраднику Вальтеру Латцке, який мав співпрацювати з українськими науковцями та працівниками архівів [1, с. 28–38]. Теодор Гьорлітц також інформував Георга Вінтера, що аналогічну роботу у Львові веде професор Пшемислав Домбковський [1, с. 36].

Інститут магдебурзького права співпрацював з іншими польськими, чеськими, угорськими та іншими науковцями на основі трудових договорів. Так, Франц Кляйн планував у межах роботи інституту дослідження магдебурзького права виїхати для збору джерел магдебурзького права до Словаччини.

Унаслідок роботи німецьких науковців членів вченої ради інституту дослідження магдебурзького права, асистентів та інших європейських науковців було зібрано сотні фотокопій постанов шиффенських (лавничих) суддів та правових повідомлень у Магдебурзі і на їх основі було опубліковано три томи видань джерел магдебурзького права, що вийшли за редакцією професора Фрітца Маркмана [8, с. 298]. За зразком було взято вже існуючу серію видань з історії права, яку розпочав у 1931 р. Гвідо Кіш в Галле під назвою «Дослідження німецького права». Після виходу шести томів видання припинилось у 1933 р. після еміграції Гвідо Кіша у зв'язку з його переслідуванням через єврейське походження [1, с. 137].

Перший том, що з'явився у 1940 р. «I Магдебурзькі постанови суду шиференів та правові повідомлення», містить, окрім розширеного вступу, процес надання місту магдебурзького права та опис структури органів місцевого самоврядування, текст 118 постанов суду шиференів (лавників) і правових повідомлень міста Свидниці, написаних верхньонімецьким діалектом німецької мови. Ці джерела магдебурзького права містяться за хронологічним принципом підпорядкованими номерами та короткою анотацією про сторони процесу та предмет судового спору. Праця затверджується детальним іменним предметним покажчиком та покажником міст, з якими Свидниця мала політичні та економічні зв'язки, з іншими містами та органами державної влади [3].

У 1943 р. вийшов другий том у межах роботи інституту дослідження магдебурзького права (Магдебурзькі постанови шиференських судів та правових роз'яснень Обергофу у місті Лянтмерітц). За структурою він відповідає першому тому та містить 121 шиференських постанов чеською мовою і їхній переклад німецькою мовою. Примітки, подані у книзі, стосуються виключно роз'яснень термінів поданих чеською мовою та їх перекладу на німецьку мову. Книга завершується коротким аналізом прийняття окремих постанов шиферинами (лавниками) Обергофу міста Ляйтмерітц, а також предметним і алфавітним покажчиками [12].

Третій і останній том цієї серії «Магдебурзькі постанови шиференського суду шиффенів та правові роз'яснення портового міста Познань та інших міст країни Варти «спочатку містить детальний вступ, аналіз привілею про надання місту Познань 1253 р. Магдебурзького права та внесені до нього зміни і доповнення у 1504 р.» До цього тому увійшло 69 постанов шиффенських судів та правових роз'яснень німецькою мовою [4].

Усі три томи, видані інститутом дослідження магдебурзького права, мають високий авторитет у середовищі науковців як збірники джерел магдебурзького права з території Польщі і Чехії. Тому сучасні дослідники позитивно оцінюють діяльність Фрітца Маркмана та його співробітників у їх створенні. Поряд із дослідницькою роботою інституту дослідження магдебурзького права, магдебурзьке

право вивчали з ініціативи Пруської академії наук, яка у 1938 р. надала 5 000 рейхмарок за найкращу роботу на тему «Поширення німецьких міських прав у Східній Європі», яку отримала Гертруд Шубарт-Фікентшер (1896–1985) [1, с. 143]. Після закінчення Другої світової війни захистила габіталіційну роботу і працювала професором в університеті міста Галле (НДР). Праця Гертруд Шубарт-Фікентшер є однією з найкращих робіт з історії німецького міського права у Центрально-Східній Європі [8]. Франц Кляйн після поїздки в Україну продовжував свою роботу над джерелами магдебурзького права у вроцлавському архіві, де сфотографував значну кількість шиффенських постанов та правових роз'яснень міста, оскільки планувалось їх видати у межах видавничої діяльності інституту дослідження магдебурзького права. Він також підготував працю про використання німецького гірничого права на території Хорватії, Сербії та Болгарії, у якій вказав, що тут діяло не магдебурзьке право, а Саксонське Зерцало [8, с. 302]. Наприкінці 1944 р. Франц Кляйн відвідував з робочою поїздкою Словаччину, де спілкувався зі словацькими науковцями та знайомився з джерелами магдебурзького права в архівах і бібліотеках Словаччини. З 1944 р. він працював у Празі асистентом у професора Вільгельма Вайцекера.

Унаслідок довгих погоджень з різними особами в керівництві Крайового управління архівами бібліотеки та музеями, архів III Рейху та на окупованих українських землях було проведено фотокопіювання джерел магдебурзького права в Україні.

Результатом співпраці з українськими науковцями стала підготовка до видання джерел магдебурзького права, які Наталія Полонська-Василенко передала інституту дослідження магдебурзького права. Ними була верстка грамот українським містам, які підготував до друку академік Микола Василенко та Віктор Романовський, про що вже згадувалося раніше. За кожен 3,5 друковані листи планувалося виплатити по 150 німецьких марок [3, с. 158].

Переклад привілеїв українським містам на німецьку мову зробив Андрій Яковлів, а правки в перекладах з польської мови зробив Пшемислав Домбковський.

Також планувалось опублікувати переклад на німецьку мову, знайдений в російських архівах у Москві Іринархом Черкаським «Вількера Стародуба» передмову до якого мала написати також Наталія Полонська-Василенко [1, с. 35]. Але робота над перекладом так і не була розпочата. Під час бомбардування Магдебурга та знищення архіву інституту дослідження магдебурзького права було знищено матеріали, які стосувалися України.

Свою чергою збереглися фотокопії верстки 18 грамот українським містам, яку підготував Микола Василенко і Віктор Романовський з передмовою Наталії Полонської-Василенко.

Під час діяльності інституту дослідження магдебурзького права його співробітниками, членами вченої ради та іноземними науковцями, яких залучали до проектів інституту за оплату на основі договорів було зібрано значну джерельну базу з правових повідомлень, ортілів та правових роз'яснень європейських міст, що володіли магдебурзьким правом, у більшості випадків у формі фотокопій. Ця робота фактично припинилася 15–16 січня 1945 р., коли авіація союзників майже повністю знищила місто Магдебург. У процесі цього авіанальоту було знищено будівлю інституту дослідження магдебурзького права, згорів архів, книги та зібрані фотокопії. Частина фотокопій збереглась оскільки фотокопії робили в кількох екземплярах і перебували у інших містах [7, с. 192]. Науковці інституту дослідження магдебурзького права, члени його вченої ради та наукові співробітники за окремим винятком продовжували працювати у вищих наукових закладах

Федеративної Республіки Німеччини, Німецької демократичної республіки та Австрійської Республіки. Так, Франц Кляйн, який народився у 1912 р. в Австрії та навчався в університетах Відня, Граца, Праги, Мюнстера та Інсбрука після завершення Другої світової війни працював на адміністративних посадах у вищих навчальних закладах Австрії та секретаря президента австрійського адміністративного суду у Відні. У 1955 р. він захистив габіталіційну роботу в університеті Інсбрука з історії німецького та австрійського права і викладав в університеті Інсбрука та інших вищих навчальних закладах Австрії. Помер Франц Кляйн у 1976 р.

На цей час над проблемами магдебурзького права і Саксонського Зерцала у Центрально-Східній Європі працює когорта науковців у Німеччині, Чехії, Словаччині, Польщі, Україні, Угорщині, Литві, Білорусії та ін. З 2004 р. у структурі Саксонської академії наук функціонує дослідницький проект «Саксонсько-магдебурзьке право як культурний елемент зв'язків правових режимів країн Центральної та Східної Європи», у які залучені історики права, філологи, історики, культурологи з різних країн Європи.

Список використаних джерел:

1. *Андрейцев В., Ульяновський В.* Корпус магдебурзьких грамот українським містам. Два проекти 20-х – 40-х років ХХ ст. Київ, 2000. 214 с.
2. *Усенко І.* Черкаський Іринарх Ювеналович // *Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шешученко (голова редкол.) та ін.* Київ, 1998. Т. 6. 768 с.
3. *Goerlitz T., Gantre P.* Die Magdeburg Schoffenspuche. Schweidnitz; Stuttgart; Berlin, 1940.
4. *Goerlitz T.* Magdeburger Schöffensprüche für die Hansestadt Posen und andere Städtedes Warthelandes. Stuttgart: Köhlhammer, 1944. 176 S.
5. *Jakowliw A.* Dasdeutsche Rechtin der Ukraine und seine Einflüsse auf das ukrainische Rechtim 16–18 Jahrhundert. Leipzig: Hirzel, 1942. 220 S.
6. *Luck U.* Der Deutsche kommt also im Ostenin kein Neuland. Das Institut zur Erforschung des Magdeburger Rechts (1940–1945) // *Historische Forschungin Sachsen-Anhalt.* Leipzig, 1999. S. 124–145.
7. *Luck H.* Detsche Resht im Osten «Strukturen Kontexte und Wirkungen eines sensiblen Forschungsthemas / (S.lh.bis 1990)». S. 172–205.
8. *Luck H.* Groß mögliche Förderung der Magdeburger Forchung Ein Osterreicher im Dienst Magdeburgs (1941–1944) Festschrif für W. Braunederzum 65 Geburstag. Rechtsgeschichte mit internationaler Pespektive. Wien, 2008. S. 289–306 S.
9. *Pauli L.* W-setna Recrnice urodzin in Premyslawa Dobkouskiego // *Czasopismo prawno historyczne.* T. 30. Zesryt 1. 1978. S. 187–201.
10. *Schubart-Fikentscher G.* Die Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Osteuropa (Forschungen zum deutschen Recht). Weimar: Böhlau, 1942. 567 S.
11. *Thieme H.* Die Magdeburger und Kulmer Stadtrechte in deutschen Osten // *Ideen geschichte und Rechtsgeschichte. Gesammelte Schriften.* Band 1. Konln; Wien 1986. S. 346–361.
12. *Weizsäcker W.* Magdeburger Schöffensprüche und Rechtsmitteilungen für den Oberhof Leitmeritz. Stuttgart: Kohlhammer, 1943. 425 S.

References

1. Andritsev, V., Ulyanovsky, V. (2000). Corps of Magdeburg letters to Ukrainianscities. Two projectsof the 20's and 40's ofthetwentieth century. Kyiv.
2. Usenko, I. (1998). Cherkassy Irinarkh Yuvenalovich. *Legal Encyclopedia:* In 6 t. / Raidel: Yu. S. Sheshushchenko (headred.) Andothers. Kyiv, T. 6.
3. Goerlitz, T., Gantre, P. (1940). *Die Magdeburg Schoffenspuche.* Schweidnitz, Stuttgart, Berlin.

4. Goerlitz, T. (1944). *Magdeburger Schöffensprüche für die Hansestadt Posen und andere Städte des Warthelandes*. Stuttgart: Köhlhammer.
5. Jakowliw, A. (1942). *Das deutsche Recht in der Ukraine und seine Einflüsse auf das ukrainische Recht im 16–18 Jahrhundert*. Leipzig: Hirzel.
6. Luck, U. (1999). Der Deutschem kommt also im Osten in kein Neuland. Das Institut zur Erforschung des Magdeburger Rechts (1940–1945). *Historische Forschung in Sachsen-Anhalt*. Leipzig, 124–145.
7. Luck, H. *Deutsche Recht im Osten «Strukturen Kontexte und Wirkungen eines sensiblen Forschungsthemas / (S.Ih.bis 1990)»*. 172–205.
8. Luck, H. (2008). *Groß mögliche Förderung der Magdeburger Forschung Ein Österreicher im Dienst Magdeburgs (1941–1944) Festschrift für W. Braune der zum 65 Geburtstag. Rechts geschichte mit internationaler Perspektive*. Wien.
9. Pauli, L. (1978). W-setna Recrnice urodzin Premyslawy Dobkouskiego. *Grasopisno prawno historyczne*. T. 30 Zeszyt 1. 187–201.
10. Schubart-Fikentscher, G. (1942). *Die Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Osteuropa (Forschungen zum deutschen Recht)*. Weimar: Böhlau.
11. Thieme, H. (1986). Die Magdeburger und Kulmer Stadtrechte in deutschen Osten *Ideengeschichte und Rechtsgeschichte. Gesammelte Schriften*. Band 1. Köln-Wien. 346–361.
12. Weizsäcker, W. (1943). *Magdeburger Schöffensprüche und Rechtsmitteilungen für den Oberhof Leitmeritz*. Stuttgart: Köhlhammer.

THE FORMATION AND ACTIVITY OF THE RESEARCH INSTITUTE OF THE MAGDEBURG LAW (1940–1945)

M. Kobylecky

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: afl.dep.law@lnu.edu.ua*

In the article the preconditions for the establishment of the Research Institute of Magdeburg Law (1940–1945) are highlighted. The city of Magdeburg shows the activities of the famous German scientist, Fritz Markman, who initiated the formation of the Institute and fulfilled duties as the mayor of Magdeburg, that made it possible to use the premises of the city archive and funds from the city budget for the needs of the Institute. Another famous German historian, Theodore Horitz, was appointed Director of the Magdeburg Law Research Institute. The purpose of the establishment of the Magdeburg Law Institute was a search in archives and libraries of Central and Eastern Europe countries for legal clarifications (notices) of volcanoes, orils and other sources of Magdeburg law that were lost in Magdeburg in 1631 during the city fire. The Scientific Council of the Institute was formed, that included the most famous German historians of law, who investigated Magdeburg law. Scientific staff was engaged in the search for sources of Magdeburg Law, as well as Polish, Czech, Slovakian and Ukrainian researchers were involved on a paid basis. Among them are: I. Polonska-Vasylenko, P. Dombkovskiy, K. Okynshevych, O. Ogloblyn, A. Yakovliv and others. As a result of the activities of the members of the Scientific Council of the Institute photocopying of sources of Magdeburg Law was carried out and the work on their publishing has been carrying out. The works published in the framework of the scientific work of the Research Institute of Magdeburg Law are analyzed. This work was not completed because during the air attack of the Allied Air Force in January 1945 the premises of the Institute containing the archive with the collected papers were ruined, and the collected materials were destroyed. Only those materials that

were in other places were preserved. German researchers, who took part in the projects of the Research Institute of Magdeburg Law after the end of the Second World War continued to work in the scientific institutions of the Federal Republic of Germany, German Democratic Republic and Austria. At present, a number of researchers in Central and Eastern Europe (researchers of Germany, the Czech Republic, Slovakia, Poland, Ukraine, Hungary, Lithuania, Belarus, and others) are working on the problems of Magdeburg Law and the Saxon Zerzal. Since 2004, the project «Saxon-Magdeburg Law as a Cultural Element of the Relationships of the Legal Regimes of Central and Eastern Europe Countries» has been operating in the structure of the Saxon Academy of Sciences and involves law historians, philologists, historians, cultural experts from different European countries.

Keywords: Magdeburg, Magdeburg law, orils, legal clarifications.

*Стаття: надійшла до редакції 28.09.2018
прийнята до друку 01.11.2018*